

تبیین مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی مقابله با آن با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه

علی میر *

استادیار مدیریت بازرگانی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران

ایمان صادقی

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۵

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف تبیین تعدادی از مصادیق فساد اقتصادی که نمونه‌های آن فراوان دیده می‌شود و ارائه راهکارهایی برای مقابله با آنها انجام گرفته است. روش: این پژوهش به لحاظ هدف از نوع کاربردی و از نظر روش اجرا به صورت توصیفی و دارای رویکرد کیفی از نوع تحلیل مضمون انجام شده است. نتایج با استناد به اظهار نظر دو کدگذار مورد ارزیابی قرار گرفت و با توجه به توافق حاصله بین آنها که برابر ۰/۸۶ بود، پایایی ابزار در سطح قابل قبول ارزیابی شد و سرانجام جدولی ارائه گردید که شامل فهرستی از مصادیق فساد و راهکارهای نظارتی مقابله با آنها بود. پرسش اصلی: مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی مقابله با آنها با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدام‌اند؟ نتایج: عوامل بروز فساد اقتصادی در دودسته با عنوان عوامل زمینه‌ساز و عوامل ایجادکننده یا نمایان ارائه شدند. در پایان نیز بر راهکارهای نظارتی مانند تقوایی‌گی، عدالت، مبارزه با احتکار، شایسته‌سالاری، ادای امانت الهی، کسب علم و دانش و همچنین نظارت مردمی تأکید گردید.

واژگان کلیدی: مدیریت، نهج‌البلاغه، فساد اقتصادی، نظارت

---

* نویسنده مسئول: a.mir48@yahoo.com «روش ارجاع به این مقاله: میر، علی و صادقی، ایمان (۱۴۰۲):

تبیین مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی مقابله با آن با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه، دو فصلنامه علمی

۱- مقدمه

اقتصاد در زندگی افراد جامعه، نقش بسیار زیادی دارد و هر چند به ظاهر با عرضه و تقاضای محصولات و خدمات، تأمین درآمد و اشتغال و در مجموع تولید، توزیع و مصرف مرتبط است؛ اما تمام زندگی بشر را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. نابسامانی در حوزه اقتصاد نه تنها باعث اخلال در حوزه‌های دیگر زندگی می‌شود، دین و معاد انسان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. با استناد به حکمت شماره ۳۱۹ نهج‌البلاغه؛ امام علی (ع) به محمد ابن حنفیه می‌فرماید: «فرزندم من از فقر و ناداری برای تو بیمناکم پس از آن به خدا پناه بر؛ زیرا که فقر باعث کاستی در دین و سرگشتگی خرد است و مایه کینه و دشمنی».

فساد اقتصادی عبارت است از کلیه رفتارها و سوءرفتارهایی که موجب اختلال در نظم اقتصادی یا عملکرد بهینه مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک تا اخلال در اقتصاد کشور می‌شود. این مفهوم دارای دو بعد (جرائم اقتصادی و مالی، فساد سیستم‌های اقتصادی و اداری) است و بر همین اساس ممکن است شامل اختلاس، رانت‌خواری، زمین‌خواری و حتی سوءاستفاده از منابع عمومی یا اطلاعات و انحصارات دولتی باشد و آثاری همچون رکود اقتصادی، تضییع فرصت‌ها، هرز رفتن منابع عظیم اقتصادی کشور و کاهش بهره‌وری اقتصادی را در پی داشته باشد. فساد بر رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری دولتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تأثیر منفی داشته و منجر به نابرابری درآمد و بروز فقر در جامعه می‌شود. آثار دیگر آن شامل نارضایتی مردم، کاهش اعتماد در جامعه، بروز مشکلات سیاسی، فرهنگی و ... است (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی شیراز، ۱۳۹۵: ۱).

فساد اقتصادی به متمرکز کردن ثروت‌ها گرایش دارد و نه فقط شکاف میان غنی و فقیر را افزایش می‌دهد که برای مرفهان، ابزارهای نامشروع حفاظت از موقعیت و منافعشان را

تأمین می‌کند. فساد اقتصادی شرایطی را فراهم می‌نماید که در سایه آن، دیگر انواع جرایم تسهیل می‌یابند (لانگست و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۶).

در بعد اول فساد اقتصادی یعنی بروز جرایم اقتصادی در اصطلاح هرگونه جرمی که علیه اقتصاد کشور ارتکاب یافته یا به این قصد انجام شود یا در عمل موجب اختلال در نظام اقتصادی کشور گردد، جرم اقتصادی محسوب می‌شود. جرم اقتصادی جرمی نیست که ویژگی اقتصادی داشته باشد، بلکه جرمی است که آثار و تبعات سوء اقتصادی داشته باشد و به همین دلیل، فساد اقتصادی به عنوان یک پدیده شوم و بغرنج که زمینه‌ساز سایر جرائم و فسادها نیز هست، قابل طرح می‌باشد. در بعد دوم بر عملکرد جرم‌آمیز سیستم‌های اداری و اقتصادی تأکید شده است و حاکی از عملکرد افراد، ادارات و نهادهای مختلف است که حداقل از دو ویژگی عدم رعایت قوانین و مقررات از یک سو و مبتنی بودن بر نیات و منافع شخصی یا گروهی از سوی دیگر برخوردار است (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۵: ۴-۵).

بدون شک برقراری و حفظ نظم اقتصادی در گرو مبارزه با اخلال‌گران در نظام اقتصادی و مجرمین اقتصادی است. مبارزه با جرایم اقتصادی هم موجب برقراری نظم اقتصادی می‌شود و هم از آثار و تبعات مضر اختلال در اقتصاد کشور جلوگیری می‌کند. یکی از وظایفی که بر عهده حکومت اسلامی گذاشته شده است، مبارزه و پیشگیری از بروز انحصارطلبی، فساد اداری و اقتصادی و استفاده نامشروع از پست و مقام است تا نگذارد عده کثیری گرسنه و محروم باشند و در کنار آنها ستمگران غارتگر و حرام‌خوار در ناز و نعمت به سر ببرند. در کلام امیرالمؤمنین (ع) علت قبول حکومت توسط ایشان مبتنی بر تعهدی است که خداوند از علمای اسلام گرفته است تا در مقابل پرخوری و غارتگری ستمگران و گرسنگی و محرومیت ستمدیدگان ساکت نشینند و بیکار نایستند. حکومت حضرت امیر مؤمنان علی (ع) نمونه‌ای ماندگار از نظام سیاسی اسلام و شیوه زمامداری

مبتنی بر دین و عدالت و آزادی را به بشریت ارائه داده است که با واکاوی بایسته و سنجیده آن، می‌توان رهیافت‌هایی مطلوب را برای مدیریت جامعه در دنیای کنونی به دست آورد. فساد مالی و اقتصادی همواره از جمله آسیب‌های مخرب بر پیکره حکومت‌ها و دولت‌ها بوده و پایه‌های حکومت را متزلزل می‌سازد. این پدیده شوم، ضمن ایجاد ناامیدی در مردم، منجر به ایجاد شکاف بین مردم و دولت شده و تأثیرات مستقیم بر متغیرهای ثبات و پایداری نظام اسلامی خواهد داشت و به همین دلیل، پرداختن به موضوع فساد مالی و اقتصادی و همچنین تبیین سازوکارهای نظارتی برخورد با آنها با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه از اهمیت زیادی برخوردار است.

در این مقاله با استناد به محتوای غنی نهج‌البلاغه، مصادیق مفاسد اقتصادی احصا و سپس راهکارهای پیشنهادی در کلام حضرت امیر (ع) برای کنترل، نظارت و رفع این پدیده شوم ارائه می‌شود.

۱-۱) بیان مسأله

فساد اقتصادی عبارت است از کلیه رفتارها و سوءرفتارهایی که موجب اختلال در نظم اقتصادی یا عملکرد بهینه مراکز اقتصادی در مقیاس‌های مختلف از واحدهای کوچک تا اختلال در اقتصاد کشور می‌شود. ابعاد مختلف فساد اقتصادی شامل جرائم اقتصادی از یک سو و عملکرد سیستم اقتصادی و اداری از سوی دیگر است که آثاری همچون فقر، برهم خوردن نظم و انضباط در اقتصاد، وقوع جرائم مختلف و ... گردد. زمینه‌سازی بروز فساد در حوزه‌های دیگر مانند سیاست و حکومت، امنیت، بهداشت و درمان و ... نیز از عواقب بروز فساد اقتصادی است. علت‌ها و عوامل مؤثر بر بروز فساد، متعدد و چندبعدی است که می‌توان به عواملی همچون عوامل قانونی-قضایی، بازرسی و نظارتی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اداری و مدیریتی و ... اشاره کرد. باید به این موضوع نیز اشاره کرد که فساد نیروی یکپارچه و متمرکزی نیست که بتوان آن را با راه‌حلی تک‌بعدی

کنترل کرد، بلکه مستلزم استفاده از راهبردهای کلی‌نگر و چندبعدی است تا هم بر آثار آن تأکید گردد و هم ابعاد گسترده مؤثر بر فساد را دربرگیرد (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی شیراز، ۱۳۹۵: ۳-۲).

در ماده یک قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد مصوب ۱۳۹۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام، فساد شامل هرگونه فعل یا ترک فعلی است که از سوی هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی به طور عمدی و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید. رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیر قانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی از مصادیق فساد هستند (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰: ۱).

یکی از وظایف حکومت اسلامی، پیشگیری از هرگونه فساد است. پیامبر عظیم‌الشان اسلام، حضرت محمد مصطفی (ص) به محض تشکیل حکومت اسلامی، اداره حکومت بر مبنای موازین دین مبین اسلام و دستورهای الهی و همچنین مقابله با فساد را همواره مورد توجه قرار دادند (مبارک، ۱۳۹۰: ۱۹۰).

نگاهی به الگوهای رشد و توسعه اقتصادی تا اواخر دهه نود میلادی نشان داده است که هرچند از ابتدا برای طراحی و پیش‌بینی این الگوها عمدتاً به عوامل اقتصادی رشد نظیر سرمایه انسانی و فیزیکی، بهره‌وری، جمعیت، شرایط جغرافیایی و غیره توجه می‌شد، پس از آن نظریاتی ارائه شد که عامل اصلی عقب‌ماندگی اقتصادی کشورها را دیگر ناشی از عوامل اقتصادی و کمبود سرمایه نمی‌دانستند؛ بلکه عوامل نهادی و از جمله عملکرد

مسئولان این کشورها را به عنوان اساسی‌ترین عوامل مؤثر بر رشد و توسعه مستمر اقتصادی قلمداد نمودند. در این دیدگاه‌های نوین، فساد اقتصادی به مفهوم عدم به‌کارگیری مناسب منابع اقتصادی، سوءاستفاده از امکانات، رانت‌خواری و ... از عوامل بروز عقب‌ماندگی کشورها در مسیر توسعه توجه شده است (مبارک، ۱۳۹۰: ۲۰۶).

پایان جنگ سرد و حرکت بسیاری از کشورها به سوی توسعه اقتصادی نشان داده است که جایگاه کشورها در معادلات جهانی بسیار بیشتر از گذشته وابسته به عملکرد اقتصادی و توانمندی اقتصادی این کشورها وابسته شده است. همان‌گونه که مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) فرمودند که «همه شواهد نشان دهنده این است که دشمن امروز بر چند نقطه، تکیه اساسی دارد و از واضح‌ترین‌هایش که انسان باید شروع کند، مسأله اقتصاد است»، بسیار مهم است که بر لزوم بهبود عملکرد اقتصادی تأکید شود و راهکارهایی برای برطرف کردن ضعف‌ها اندیشیده شود.

بعضی از مظاهر فساد در اقتصاد کنونی کشورمان با در نظر گرفتن رشد اقتصادی پایین و پرنوسان، کارایی پایین سرمایه‌گذاری‌های دولتی، نرخ بالای تورم، تراز تجاری منفی، روند نزولی نرخ ارز واقعی، کسری بودجه مستمر، نرخ پس‌انداز پایین و در مجموع، بی‌ثباتی محیط اقتصاد نمایان است و شناسایی مظاهر فساد و یافتن راهکارهایی برای پیشگیری یا مقابله با آنها را ضروری نموده است (محنت‌فر، ۱۳۸۷: ۳).

فساد گسترده و فراگیر یکی از نشانه‌های ضعف حاکمیت است و عملکرد ضعیف حاکمیت می‌تواند روند رشد و توسعه اقتصادی را رو به تحلیل ببرد. فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و اقتصادی به واسطه فساد اقتصادی از شکل مولد خود خارج می‌شوند (محنت‌فر، ۱۳۸۷، ۴). اگرچه سابقه بروز فساد به درازای عمر بشر است و در آثار زیادی از اندیشمندان بر وجود فساد در جوامع مختلف در طول تاریخ اتفاق نظر وجود دارد و به عنوان یکی از دلایل زوال تمدن‌های تاریخی نیز به آن اشاره شده است، دین اسلام احکام بسیار با ارزشی

در اختیار مسلمین قرار داده است که ضمن تبیین وظایف مسئولان ذریبط، می‌توان از این دستورها برای بهبود مستمر زندگی فردی و اجتماعی نیز استفاده کرد. وقتی مولای متقیان حضرت علی (ع) در نامه ۲۰ به زیاد ابن ابیه جانشین فرماندار بصره می‌نویسد که اگر در اموال عمومی خیانت کنی چنان بر تو سخت می‌گیرم که درمانده شوی و در تأمین هزینه عیال درمانده و خوار و سرگردان شوی؛ می‌توان دریافت که مقابله با فساد و شناسایی مظاهر آن در جامعه اسلامی قابل توجه است (محنت‌فر، ۱۳۸۷: ۱۶).

قوام و دوام یک مملکت به اقتصاد و سلامت است. استناد به فرمایش‌ها و رهنمودهای معصومین (علیهم‌السلام) و آموزه‌های قرآنی نیز حاکی از آن است که مبانی هنجاری، فرهنگی و رفتاری در جامعه اسلامی بایستی به نحوی تنظیم گردد که از فساد اقتصادی پیشگیری شود (هادوی‌نیا و خدیوی رفوگر، ۱۳۹۶: ۴۹-۴۸).

حضرت علی (ع) با دو رویکرد نظری و عملی به مبارزه و پیشگیری از فساد پرداخت. در جامعه‌ای پر از فساد و تباهی که با خطوط تعیین‌شده بر مبنای قرآن و سنت پیامبر اکرم (ص) فاصله بسیار زیادی گرفته بود، نیاز به تلاش زیادی داشت و در این مسیر گاه مولای متقیان (ع) به موعظه می‌پرداختند و گاه دست به کار شده و با مفسدان به‌طور جدی برخورد می‌کردند.

در بعد نظری، چه در آغاز حکومت و در همان هنگامی که مردم با او بیعت کردند و چه در مدت خلافتش، با بیان رسا، شیوه صحیح حکومت‌داری و ویژگی‌های یک امت اسلامی را بارها و بارها به مردم گوشزد نمودند تا آنان حق را بدانند و مطابق آن عمل کنند. در بعد نظری، نوع نگرش آن حضرت به حکومت و حاکمان و کارگزاران و بیت‌المال و بودجه و اموال عمومی و قدرت و اقتدار حکومت و قوای حاکم بر امت و رسالت و مسئولیت امام و رهبر و شیوه برخورد و تعامل با مردم، امانت‌داری، وظیفه‌شناسی، تکلیف الهی، خدمت‌گزار مردم بودن، امر به معروف و نهی از منکر، احقاق حقوق مردم، اجرای عدل و قسط و مبارزه

با ظلم و فساد و فتنه و توطئه، ریشه‌کن کردن فساد در جامعه، پیشگیری از توسعه فساد، مبارزه با جریان فساد، اصلاح ساختارها و روش‌ها، اصلاح مدیران و کارگزاران، نظارت و پیگیری همه‌جانبه امور، اطلاع‌رسانی و کسب اطلاعات از عملکرد مسئولان ذیربط، شفافیت، مسئولیت متقابل والی و مردم، اصلاح ساختار قدرت در جامعه اسلامی، به‌کارگیری عناصر شایسته، ایجاد نظامی کارآمد و مؤثر را در بیانات نورانی آن حضرت فراوان می‌توان یافت.

در این راستا سنت و سیره و سخنان ایشان شامل نقد نسبت به گذشتگان؛ تبیین سیره رسول اکرم (ص) و عملکرد خودشان بود و بدین ترتیب با بیان موعظه و نصایح حکیمانه برای گسترش عدالت و پیشگیری از فساد تلاش نمود. در بعد عملی نیز اقداماتی مانند نظارت مستمر بر فرمانداران، برکناری و عزل کارگزاران مفسد، عزم بر استرداد اموال غارت شده از بیت‌المال، قاطعیت در اجرای حدود الهی، برنامه جدی برای اجرای عدالت، برنامه جدی برای مساوات در اجرای قوانین، الغای امتیازات نابجای گذشته، مبارزه با بدعت‌ها و تحریف‌ها و انحراف‌ها، ایجاد فرصت‌های برابر و مناسب برای همه، آموزش و هدایت صحیح منابع و استعداد‌های انسانی در جهت خیر و صلاح، زمینه‌سازی برای رشد و پویایی جامعه و تدبیر حکیمانه امت برای رشد و بالندگی و ... حاکی از تلاش حضرت علی (ع) برای مبارزه و پیشگیری از فساد هستند (دری نجف‌آبادی، ۱۳۷۹: ۲۵۱-۲۵۰).

طراحی سیستم نظارتی و تبیین مؤلفه‌های آن برای شناسایی و برخورد با مفاصد اقتصادی مسأله‌ای اساسی در حکومت اسلامی است که پیش‌نیاز آن نیز احصاء انواع و مصادیق مفاصد اقتصادی است. در این مورد مولای متقیان علی (ع) یک اسوه به‌تمام معنا هم از بعد علمی و هم از بعد عملی در کتاب وزین نهج‌البلاغه ارائه نموده است که استناد به آن برای مقابله با فساد در جامعه کنونی ضرورت دارد. استفاده از مناصب، رانت‌خواری، رشوه، زمین‌خواری و اختلاس بخشی از این مظاهر فساد هستند که با استناد به سیره و گفتار

حضرت علی (ع) می‌توان از ابزاری همچون نظارت و کنترل، تنبیه و مجازت و نیز عزل و نصب مسئولان و ... با فساد اقتصادی مقابله کرد (بختیاری، ۱۳۹۷: ۳۰).

فساد اقتصادی، به سوءاستفاده از قدرت محول شده برای کسب سود شخصی تعریف شده است و متأسفانه دامن‌گیر تمامی حکومت‌ها و از جمله حکومت ما نیز شده است. با استناد به نهج‌البلاغه، هر چند فساد اقتصادی یک معضل بسیار بزرگ با آثار منفی در حوزه فرهنگ، اقتصاد، سیاست و ... است، بایستی با توجه به عوامل بروز آن به فکر راهکار نظارتی افتاد. عوامل درونی و شخصی، عوامل اقتصادی، عوامل فرهنگی و سیاسی از جمله عوامل بروز فساد اقتصادی هستند. راهکارهای اجرایی با استناد به نهج‌البلاغه شامل مواردی همچون تقوای کارگزاران، دل‌بسته نبودن به دنیا و اعتقاد به معاد، جلوگیری از امتیاز دادن به اطرافیان و نزدیکان، شفاف‌سازی، لزوم آموزش و تربیت کارگزاران، انتصاب کارگزاران شایسته و کارآمد، تأمین مالی کارگزاران هستند. امر به معروف و نهی از منکر، نظارت و کنترل دقیق در جامعه، برقراری عدالت در بین اقشار مختلف جامعه، توبیخ و برکناری و مجازات کارگزاران فاسد نیز از راهکارهای اجرایی برای مقابله نظارتی با فساد اقتصادی هستند (رحیمی مقدم و پاسبان، ۱۴۰۱: ۱).

با مراجعه به سیره و گفتار حضرت علی (ع) می‌توان گفت که ایشان در اصلاح ساختار حکومت و جلوگیری از فساد، به پنج سطح از عوامل توجه کرده‌اند؛ این سطوح شامل عوامل روانی و رفتاری، عوامل سازمانی و مدیریتی، عوامل فرهنگی و اجتماعی، عوامل سیاسی و عوامل اقتصادی هستند (جلائی نوبری، ۱۳۹۹: ۱).

با در نظر گرفتن مفهوم و آثار زیان‌بار فساد اقتصادی و اشاره به نتایج پژوهش‌های انجام شده که بر گستردگی آثار آن و ضرورت توجه به جنبه‌های علمی و عملی مبارزه با فساد با استناد به سیره و گفتار مولای متقیان حضرت علی (ع) تأکید دارند و همچنین با در نظر گرفتن این مهم که علی‌رغم دسترسی به منابع غنی در خصوص مقابله با فساد اقتصادی،

جامعه اسلامی ایران همچنان با مظاهر آن دست و پنجه نرم نموده و بروز مشکلات اقتصادی اعم از تورم و گرانی، ضعف سرمایه‌گذاری و ... نیز تا حدودی ناشی از بروز مفاسد اقتصادی است؛ به نظر می‌رسد که تبیین مصادیق فساد اقتصادی و ارائه راهکارهایی برای پیشگیری از آن ضرورت دارد و در این راستا سؤال پژوهش حاضر بدین ترتیب ارائه می‌شود که: مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی مقابله با آنها با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدامند؟

۱-۲) اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت اجرای این پژوهش به لحاظ علمی مبتنی بر نتایج تحقیقاتی همچون دری نجف‌آبادی (۱۳۷۹) و بختیاری (۱۳۹۷) و همچنین جلائی نوبری (۱۳۹۹) است که شناسایی و برخورد با مظاهر فساد را در جامعه اسلامی بسیار مهم دانسته و دوری از فساد را زمینه‌ای برای اصلاح و بهبود ساختار حکومت دانسته‌اند. علاوه بر آن رحیمی مقدم و پاسبان (۱۴۰۱) نیز بر فراگیر شدن فساد در حکومت‌ها تأکید نموده و ابزار داشتند که در حکومت اسلامی ما نیز شاهد فساد اقتصادی هستیم و تبیین ابعاد فساد اقتصادی و یافتن راهکارهای مقابله و پیشگیری از آن بسیار مهم است. اهمیت پژوهش به لحاظ عملی نیز مبتنی بر لزوم توجه مدیران به جنبه‌های عملی و نظری یا سیره و گفتار مولای متقیان حضرت علی (ع) در راستای مقابله با فساد و گسترش عدالت در راستای تحقق یک جامعه پیشرفته و رو به رشد همه‌جانبه از یک سو و اهمیت اقتصاد در تعامل با حکومت، سیاست، فرهنگ، امنیت، بهداشت و ... از سوی دیگر است که بروز فساد اقتصادی مسلماً بر افت و شکست سایر حوزه‌ها مؤثر است.

ضرورت انجام این پژوهش در وهله اول به لزوم شناخت شخصیت حضرت علی (ع) مربوط است که در همین زمینه جرج جرداق مسیحی ابراز داشت: ای روزگار کاش می‌توانستی همه قدرت‌هایت را، و ای طبیعت، کاش می‌توانستی همه استعدادهایت را در

خلق یک انسان بزرگ، نبوغ بزرگ و قهرمان بزرگ جمع می‌کردی و یک بار دیگر به جهان ما یک علی دیگر می‌دادی. ای زمین، ای آسمان، ای کوه‌ها، چه می‌شد که همه توان خود را روی هم می‌نهادید و در هر دوره‌ای یک علی به جامعه بشری تقدیم می‌کردید (خبرآنلاین، ۱۳۹۹). ضرورت این پژوهش به لحاظ زمانی برگرفته از شرایط فعلی مملکت اسلامی است که علی‌رغم دسترسی به منابع غنی دینی مبنی بر عدالت و دوری از فساد، متأسفانه موارد متعددی از بروز فساد اقتصادی مانند رانت‌خواری، اختلاس، زمین‌خواری، استفاده نابجا از منصب و مقام و ... مشاهده شده و در متن تحقیقات موجود و همچنین اخبار و گزارشات قضایی منعکس شده است.

ضرورت انجام پژوهش به لحاظ زمانی نیز مبتنی بر دو واقعیت است که اولاً بسیاری از مردم جامعه شناخت کافی از مظاهر فساد اقتصادی و آثار سوء آن ندارند و دوم؛ در شرایط تحریم اقتصادی و تلاش همه‌جانبه دشمنان در جهت تخریب مسئولان جامعه و دامن زدن به جنگ ترکیبی و شناختی، پیشگیری از فساد اقتصادی و تبیین مظاهر آن ضرورت دارد تا بدین ترتیب هم حضور و اعتماد مردم به مسئولان افزایش یابد و هم هیچ‌گونه نگرانی برای آنها پیش نیاید و از آن مهم‌تر، کسی اسیر تبلیغات سوء دشمنان نشود.

۱-۳) چارچوب نظری

مفاهیم فساد، فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی مرتبط با آن به عنوان اصلی‌ترین متغیرهای مورد بحث در این پژوهش با استناد به مطالعات موجود ارائه می‌شود.

۱) فساد: واژه فساد از ریشه فسد و به معنای جلوگیری از اتفاق افتادن اعمال درست و سالم است. معادل انگلیسی واژه فساد^۱ عمدتاً در تخلفات مالی مفهوم دارد. وقتی قوانین و مقررات، قواعد اداری و یا حتی مجموعه‌ای از رفتارهای اخلاقی و اجتماعی نقض شوند و موجب اخلال در انجام درست امور شوند، فساد رخ داده است. این مفهوم کلی فساد

1- corruption

است که می‌تواند بعد اخلاقی، سیاسی، فرهنگی و یا اقتصادی داشته باشد. فساد اقتصادی را می‌توان در حالتی تصور کرد که چرخه فعالیت‌های اقتصادی از روند مولد آن خارج شود، رانت و ویژه‌خواری به وجود آید و حق عده‌ای پایمال گردد (مؤسسه حقوقی تدبیر توسعه عرفان، ۱۳۹۷: ۱).

(۲) فساد اقتصادی: بانک جهانی فساد اقتصادی را سرطانی می‌داند که از فقیران می‌دزدد و در امور حکومتی و اخلاقی به مصرف می‌رساند و اعتماد را از بین می‌برد. در جایی دیگر فساد به سوءاستفاده از قدرت برای برداشت شخصی تعبیر شده است و مسائلی از جمله رشوه، کلاهبرداری، اخاذی، اختلاس، خویشن‌سالاری و ... را شامل می‌شود (Dipiazza, 2008: 2).

فساد مالی و اقتصادی یکی از اشکال جرم است که بانک جهانی آن را به معنای سوءاستفاده از قدرت و اختیارات دولت به منظور تأمین منافع شخصی تعریف کرده است (لطفیان، ۱۳۸۵: ۱۸۷).

فساد اقتصادی هرگونه عدول از مقررات در حوزه رفتارهای اقتصادی است و اغلب به دلیل پافشاری بر حوزه درآمدی و منافع اقتصادی افراد شکل می‌گیرد. این تعریف شامل تمام امور اقتصادی اعم از امور مالی، امور اداری، حسابداری، امور بانکی و .... است (هادوی‌نیا و خدیوی رفوگر (۲)، ۱۳۹۶: ۵۳).

فساد در لغت به معنای شکستن و در اصطلاح؛ بیرون رفتن از حد اعتدال است که با سوءاستفاده از امکانات و منابع عمومی در جهت کسب منافع شخصی تبلور می‌یابد. فساد از نظر جامعه‌شناختی بخشی از انحرافات اجتماعی و رفتارهایی مغایر با هنجارهای رسمی (قوانین و مقررات) است. فساد از لحاظ حقوقی، رفتار منحرف شده از ضوابط و وظایف رسمی یک نقش اجتماعی است که متضمن منافع شخصی و یا گروهی خارج از چارچوب تعریف شده رخ می‌دهد و معمولاً برای موضوعاتی نظیر حکومت‌های فاسد و فقیر و اعمالی

که از دستگاه‌های فعال آنها سر می‌زند، به کار می‌رود. فساد اقتصادی شامل اعمال و رفتاری غیرقانونی و نقض قوانین موجود برای تأمین منافع و سود شخصی طی کارکرد نظام اداری است.

فساد مبتنی بر مناصب دولتی، فساد مبتنی بر نفع شخصی و همچنین فساد مبتنی بر بازار، جلوه‌های متنوعی از فساد اقتصادی هستند. فساد اقتصادی یا مالی، نقض قوانین موجود برای تأمین منافع و سود شخصی است و به لحاظ سازمانی نیز یک بیماری شدید مانند سرطان و یا ایدز است که به طور بی‌رحمانه از یک سازمان به سازمان دیگر و از یک نهاد به نهاد دیگر سرایت می‌کند تا تمام نهادهای موجود را تحلیل برده و منجر به فروپاشی سیستم سیاسی حاکم شود. رواج فساد اقتصادی و مالی به درستی به عنوان یکی از مهم‌ترین موانع در راه پیشرفت‌های موفقیت‌آمیز اقتصادی، برای مثال در کشورهای آسیایی و آفریقایی، بر شمرده شده است (محنت‌فر، ۱۳۸۷: ۴).

۳) نظارت و راهکار نظارتی: ضرورت نظارت بر اعمال حکومت، مهار قدرت حاکمیت به منظور اجرای کارآمد امور، تأمین حقوق عمومی و جلوگیری از بروز فساد است. با توجه به این که در ایران، بخش بزرگی از اقتصاد را دولت تشکیل داده است و وظایف بسیاری بر عهده دولت گذاشته شده است؛ نظارت بر فعالیت‌ها و خصوصاً وضعیت اقتصادی و مالی در جهت پیشگیری از بروز فساد، دوجندان خواهد بود. اگر نظارت از طرف مراجع حکومتی و جامعه مدنی و مطبوعات آزاد صورت نگیرد، راه افزایش فساد اقتصادی و مالی باز خواهد شد. عموماً نظارت بر دولت به دو شیوه نظارت حکومتی و نظارت همگانی صورت می‌گیرد. نظارت حکومتی شامل نظارت رهبری، نظارت قانونی، نظارت اجرایی و فضایی است و نظارت همگانی شامل نظارت مطبوعات و رسانه‌های عمومی، احزاب سیاسی، راهپیمایی و انتخابات است (جلالیان و فلک‌رو، ۱۳۹۷: ۲۴).

در این پژوهش، منظور از فساد اقتصادی عبارت است از هرگونه عدول از قوانین و مقررات، سوءاستفاده و کوتاهی از انجام وظایف اقتصادی مدیران و زمامداران است که از متن فرمایش‌های مولای متقیان علی (ع) در نهج‌البلاغه برداشت شده و منظور از راهکارهای نظارتی نیز مجموعه کدها و مضامینی است که حاکی از ابعاد علمی و عملی خاصی برای مقابله با فساد اقتصادی بر مبنای مندرجات کتاب نهج‌البلاغه هستند. بدین ترتیب، تعریف عملیاتی مصادیق فساد اقتصادی عبارت است از مواردی که در کتاب نهج‌البلاغه در قالب خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار به عنوان تخلف اقتصادی و مالی یا اداری مطرح شده است. از سوی دیگر نیز منظور از راهکارهای نظارتی نیز، آن دسته از فرامین و گفته‌های مولای متقیان علی (ع) در کتاب نهج‌البلاغه است که نشانگر راهنمایی عملی و نظری برای مقابله و پیشگیری از فساد اقتصادی هستند.

۱-۴) بیان پیشینه

تحقیقات بسیار زیادی با عنوان شناسایی مظاهر فساد، راهکارهای پیشگیری از فساد و همچنین اهمیت مقابله با فساد اقتصادی انجام شده است اما با محوریت تبیین مصادیق و راهکارهای نظارتی و بخصوص در سایه‌سار فرمایش‌های مولای متقیان حضرت علی (ع)، تحقیقات چندانی انجام نشده است. در این راستا به تعدادی از پژوهش‌های انجام شده اشاره می‌شود.

جدول (۱): مروری بر پیشینه پژوهش

ردیف	محقق و سال	روش اجرا	خلاصه نتایج (برگرفته از سیره و گفتار حضرت علی ع)
۱	رحیمی مقدم و پاسبان (۱۴۰۱)	توصیفی	تقوای کارگزاران، دل‌بسته نبودن به دنیا، اعتقاد به معاد، جلوگیری از امتیاز دادن به اطرافیان، شفاف‌سازی، تربیت کارگزاران، انتصاب کارگزار شایسته و کارآمد، تأمین مالی کارگزاران، امر به معروف و نهی از منکر، نظارت و کنترل دقیق، برقراری عدالت، توبیخ، برکناری و مجازات کارگزاران فاسد

۲	قبادی (۱۴۰۱)	کتابخانه‌ای	ممانعت از تبعیض، تعدیل مالیات‌ها، فقرزدایی و رونق تولید
۳	حیدرزاده و فرمانیان (۱۴۰۰)	کتابخانه‌ای	دو روش گفتاری و رفتاری از قبیل تذکر، سرزنش و توبیخ، تهدید، تغییر محل جغرافیایی خدمت، اجرای حدود الهی
۴	صفی‌لو و همکاران (۱۳۹۹)	کتابخانه‌ای	جلوگیری از دنیازدگی، جلوگیری از تحمل‌گرایی، پیشگیری از رشوه و اختلاس
۵	حاجیان حسین‌آبادی (۱۳۹۸)	کتابخانه‌ای	برنامه‌ریزی، فرهنگ‌سازی، شایسته‌سالاری، شفافیت اطلاعات، نظارت و کنترل، جلوگیری از اختلاس، ممانعت از اختکار و رباخواری و رانت‌خواری، مبارزه با گران‌فروشی و کم‌فروشی، تثبیت قیمت‌ها، تنبیه متخلفان
۶	بختیاری (۱۳۹۷)	توصیفی	تهیه اموال از راه مشروع، قناعت، پاکدستی، امانتداری، قانون‌گرایی، ضابطه‌گرایی، نظارت عمومی و همگانی، عزل و جایجایی کارگزاران، تنبیه و مجازات، استفاده از عوامل انسانی و عیون، خودکنترلی، شایسته‌سالاری
۷	ابراهیم‌زادجویمی و تلاشان (۱۳۹۳)	کتابخانه‌ای	مبارزه با اختکار، جلوگیری از بخل، رعایت حقوق مردم، نظارت دقیق، رعایت اخلاق اقتصادی، دوری از زراندوزی
۸	رضاییان (۱۳۹۳)	کیفی و توصیفی	عوامل روانی و رفتاری، عوامل سازمانی، عوامل فرهنگی و اجتماعی، عوامل سیاسی و عوامل اقتصادی به استناد نهج‌البلاغه برای پیشگیری از فساد قابل شناسایی هستند.
۹	حسنی و شمس (۱۳۹۱)	کیفی	خودداری از تبعیض، تبیین عملکرد گذشتگان و عبرت گرفتن، بیدار نمودن وجدان افراد، قانون‌گرایی
۱۰	صدر (۱۳۸۵)	کتابخانه‌ای	هشدار مستمر، جلوگیری از زیاده‌خواهی، جلوگیری از تبعیض و خویشاوندسالاری
۱۱	مغربی (۱۳۸۵)	کتابخانه‌ای	دقت در گمارش افراد، نظارت دقیق و رعایت انصاف، شفافیت، نظارت مردمی، عدم تبعیض، مبارزه با انحصار
۱۲	دری نجف‌آبادی (۱۳۷۹)	کتابخانه‌ای	توجه به ابعاد نظری (احادیث و روایات) و عملی (سیره علوی)
۱۳	تمیمی آمدی (۱۴۱۰ ق)	کیفی	رعایت حقوق دیگران، جلوگیری از تبعیض، توجه به خداوند و معاد

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اولاً فساد اقتصادی یک پدیده بسیار پیچیده است و با ابعاد مختلف زندگی مردم در ارتباط است و آثار شومی بر تولید، درآمد، اشتغال و سرمایه‌گذاری دارد و اغلب با توجه به آثارش شناخته می‌شود و دوماً با فساد اداری به طرز عجیبی درآمیخته است. در این میان می‌توان به پژوهش الوانی و اسلام‌پناه (۱۳۹۷) نیز اشاره نمود که با بررسی در آثار مکتوب کتابخانه‌ای دریافتند که تعالی بخشی و فضایل اخلاقی و معنوی، سازوکارهای حل‌کننده، سازوکارهای نظارتی و ارزیابی، مردم‌داری و حسن معاشرت اجتماعی، سازوکارهای گزینشی و تخصصی، سازوکارهای ساختاری و پرهیز از ویژه‌خواهی در پیشگیری و مقابله با فساد اداری مؤثر هستند و همین راهکارهای دسته‌بندی شده در پیشگیری و مقابله با فساد اقتصادی نیز مؤثر هستند.

۱-۵) اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف کلی این پژوهش، تبیین مصادیق فساد اقتصادی و ارائه راهکارهای نظارتی مقابله با آن با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه بود و در این راستا اهداف فرعی شامل استخراج نمونه‌هایی از مصادیق فساد اقتصادی با استناد به کتاب وزین نهج‌البلاغه و همچنین بیان راهکارهای نظارتی برای پیشگیری و مقابله با فساد اقتصادی در کلام و سیره مولای متقیان علی (ع) در نظر گرفته شدند.

سؤالات پژوهش عبارتند از:

- ۱) مصادیق فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدامند؟
- ۲) راهکارهای نظارتی مقابله با فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدامند؟
- ۲) روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف در حیطه پژوهش‌های کاربردی است که علاوه بر تبیین ابعاد فساد اقتصادی به ارائه راهکارهای کاربردی با استناد به نهج‌البلاغه پرداخته است. به لحاظ ماهیت و روش گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی-پیمایشی است که ضمن مراجعه به

نهج البلاغه، ابعاد فساد و راهکارهای نظارتی را به طور توصیفی استخراج نموده است. این پژوهش به لحاظ ماهیت داده‌ها از نوع کیفی محسوب می‌شود.

جامعه آماری شامل افراد متخصص در حوزه اقتصاد و مدیریت و علوم حوزوی است که با استفاده از روش نمونه‌گیری نظری هدفمند تا رسیدن به عمق و کفایت نظری از میان افراد توانمند دانشگاهی و حوزوی انتخاب شدند. تعداد ۱۰ نفر در این پژوهش شرکت نمودند که ۷ نفر از آنها در مراکز علمی و دانشگاهی مشغول به فعالیت بوده و دارای مدرک کارشناسی ارشد یا دکتری در رشته‌های مرتبط (اقتصاد، مدیریت، الهیات و علوم قرآن و حدیث) بودند و ۳ نفر دیگر از بین حوزویان و دارای مدارک سطح سه و بالاتر و آشنا با نهج البلاغه انتخاب شدند.

روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای تا مرحله استخراج داده‌های متنی بود و پس از آن به اعضای نمونه مراجعه شد. ابزار گردآوری نیز مصاحبه عمیق بود و طی آن، مطالب برداشت شده از متن نهج البلاغه که مشتمل بر دو محور یا موضوع با عناوین مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی بودند، در اختیار مصاحبه‌شونده قرار گرفتند و سپس از ایشان خواسته شد که بر اساس مشابهت هر یک از کدهای مستخرجه و دسته‌بندی خاصی که از آنها به عمل آمده است، اظهار نظر نمایند و سپس یک سؤال پرسیده شد که نظر خود را مبنی بر این که کد یا شاخص دیگری به مجموعه کدها و شاخص‌های استخراج شده اضافه شود، اعلام نمایند.

روش تجربه و تحلیل به دو صورت و شامل تحلیل مضمون^۱ و ثبت مستقیم پاسخ اعضای نمونه بود. بدین ترتیب که ابتدا با مراجعه به نهج البلاغه، تعدادی از روایات مرتبط با مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی استخراج و مضامین سازمان دهنده (بر اساس شباهت بین کدهای استخراج شده) مشخص شدند. در ادامه ضمن مراجعه به

مصاحبه‌شوندگان، اظهارنظر آنها نسبت به کدها و مضامین اخذ شد و در پایان به ارزیابی کیفیت مدل استخراج شده با در نظر گرفتن اظهارنظر دو نفر به عنوان کدگذار پرداخته شد. تحلیل تم / مضمون روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای موجود درون داده‌ها است. این روش در حداقل خود، داده‌ها را سازماندهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند؛ اما می‌تواند از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را نیز تفسیر کند (توماس^۱، ۲۰۰۳: ۱۸).

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک^۲، ۲۰۰۶: ۷۹).

کینگ و هاروکس^۳ (۲۰۰۶)، فرایند گام به گام تحلیل مضمون را بدین ترتیب بیان کردند که در سه مرحله و شش قدم، اقدامات لازم صورت می‌گیرد تا در مرحله اول به تجزیه و تحلیل متن و توصیف آن در سه گام (آشنایی با متن، ایجاد کدهای اولیه و شناخت مضامین) پرداخته شود و در مرحله دوم به تشریح و تفسیر متن در قالب دو گام (ترسیم شبکه مضامین و تحلیل آنها) و سرانجام در مرحله سوم به ادغام و ترکیب متن در قالب یک گام با عنوان تدوین گزارش پرداخته شود. اقدام‌های لازم در این زمینه شامل مواردی همچون مکتوب کردن داده‌ها، استخراج مضامین، نام‌گذاری مضامین و بالأخره تلخیص آنها است.

بر اساس مدل آترید- استرلینگ^۴ (۲۰۰۱)؛ مراحل تحلیل مضمون عبارتند از:

(۱) آشنا شدن با داده‌ها: پژوهشگر داده‌ها را جمع می‌کند یا این که داده‌های تحقیق در اختیار او قرار می‌گیرد.

1- Thomas

2- Brawn & Clarke

3- King & Horrocks

4- Attride-Stirling

۲) ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری: پژوهشگر، داده‌ها را مطالعه کرده و فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در داده‌ها و نکات جالب آنها تهیه می‌کند.

۳) جستجو و شناخت مضامین: در این مرحله، کدها تجزیه و تحلیل می‌شود و به نحوه ترکیب و تلفیق کدهای مختلف جهت تشکیل مضمون پایه، توجه می‌شود.

۴) ترسیم شبکه مضامین: مجموعه‌ای از مضامین پیشنهاد و پالایش می‌شوند.

۵) تحلیل شبکه مضامین: شبکه‌های مضامین، ابزاری برای تحلیل هستند و به پژوهشگر کمک می‌کنند تا به درک عمیق‌تری از معانی متون برسد و بتواند مضامین به دست آمده را تشریح کند و الگوهای آنها را بشناسد.

۶) تدوین گزارش: گزارش باید شواهد کافی و مناسبی درباره مضامین موجود در داده‌ها فراهم کند و داده‌های کافی برای هر مضمون عرضه شود (آترید استرلینگ، ۲۰۰۱: ۳۸۶-۳۸۵).

و در پایان نیز با استفاده از ضریب کاپای کوهن و اظهارنظر دو نفر به عنوان کدگذار، میزان پایایی ابزار کیفی بررسی شد. فرمول کاپا بدین ترتیب است:

$$\text{kappa} = \text{Pi} = (\text{PAo} - \text{PAE}) / (1 - \text{PAE})$$

مقدار PAo نمایانگر میزان توافق دو ارزیاب و مقدار PAE نیز نمایانگر میزان توافق مورد انتظار است. این ضریب بین -۱ تا +۱ است و هر چه به +۱ نزدیک باشد، نشانگر توافق بیشتر بین محققان و ارزیابی‌کنندگان می‌باشد (محرر و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۸).

میزان توافق مورد انتظار برابر ۰/۵۰ تخمین زده شد ولی میزان توافق دو کدگذار برابر ۰/۸۸ ارزیابی گردید و در نتیجه میزان پایایی ابزار برابر ۰/۷۶ ارزیابی گردید. معمولاً پایایی بالاتر از ۰/۷۰ نشانگر مقدار مطلوب و قابل استناد است.

۳) یافته‌ها

در این پژوهش، ضمن مراجعه به متن نهج البلاغه، مطالبی که قابل طرح به عنوان مصادیق فساد اقتصادی یا راهکار نظارتی برای مقابله با فساد بودند، استخراج گردید. با استفاده از مدل آترید- استرلینگ و با استفاده از تحلیل مضامین، سه مرحله با عنوان یافتن کدها و استخراج مضامین پایه، استخراج مضامین سازمان دهنده با توجه به مضامین پایه و در نتیجه تلفیق آنها با همدیگر و بالآخره در مرحله آخر استخراج مضامین فراگیر طی شد. برای این کار، لیست کاملی از خطبه‌ها و کلمات قصار و نامه‌های مندرج در متن نهج البلاغه که واژگان فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی را مطرح نموده‌اند، استخراج شد و سپس بر اساس مشابهت بین کدهای استخراجی، مضامین سازمان دهنده حاصل شدند تا در مرحله سوم بتوان با ترکیب آن مضامین به مضامین فراگیر دست یافت. فرایند تحلیل مضامین به ترتیب در این بخش ارائه می‌شود.

جدول (۲): کدهای استخراج شده (مضامین پایه)

ردیف	شرح محتوایی	منبع	عنوان کد / مضمون
۱	شما را توصیه می‌کنم که از خدا بترسید و این که شما نباید مجذوب لذت دنیا شوید حتی اگرچه آن ممکن است به دنبال شما بیاید.	خطبه ۴۷	باور به معاد و پایان پذیری دنیا
۲	اعطای مال در غیر موردش و نابجا تبذیر و اسراف است و صاحبش را در دنیا بالا می‌برد و در آخرت زمین می‌زند و در نزد مردم او را عزیز می‌کند و در نزد خداوند پست و خوارش می‌سازد.	خطبه ۱۲۶	اسراف و تبذیر
۳	بیرهیز از آن که چیزی را به خود مخصوص گردانی در حالی که همه مردم در آن یکسان و سهیم و شریک باشند.	نامه ۵۳	اختلاس
۴	ترس با ناامیدی و یأس مقرون است.	حکمت ۲۱	ترس در رفتار
۵	عدالت را به کار گیر و از زورگویی و تضييع حق بیرهیز	حکمت ۴۷۶	خشونت‌ورزی
۶	چرا غنیمت به دست آمده را بین عرب‌هایی که خویشاوند تواند توزیع می‌کنی؟!	نامه ۴۳	خویشاوندس الاری

دورویی و دروغجویی حاکمان	خطبه ۱۶	در گرو سخنانی هستم که به شما می‌گویم، خود متعهد به آن هستم، به خدا قسم به اندازه سر سوزنی چیزی را از شما پنهان ندارم و هیچ دروغی به شما نگویم.	۷
غرور و خودستایی	نامه ۵۳	هرگز مگو من امیرم؛ امر می‌کنم و از من اطاعت می‌شود که این موجب دخول فساد در دل و ضعف و خرابی دین و نزدیک شدن دگرگونی‌ها [در قدرت تو] است.	۸
خیانت و نیرنگ	خطبه ۴۱	ای مردم، وفا همراه راستی است، که سپری محکم‌تر و نگهدارنده‌تر از آن سراغ ندارم، آن کس که از بازگشت خود به قیامت آگاه باشد خیانت و نیرنگ ندارد.	۹
عدم حق محوری و ستم‌گستری	حکمت ۳۵۰	ستمکار را سه نشان است: بر کسی که فراتر از اوست به معصیت ستم می‌کند و بر آنکه فروتر از اوست، غلبه می‌یابد و ستمکاران را در ستمگری یار و پشتیبان است.	۱۰
پیروی از هوای نفس	نامه ۵۳	زمام هوا و هوس خود را در دست گیر.	۱۱
نادانی و بی‌خردی	خطبه ۱۳۱	فرد نادان، لیاقت رهبری و ولایت ندارد؛ چرا که به دلیل نادانی خویش، مسلمانان را به گمراهی می‌برد.	۱۲
تفرقه‌افکنی و عدم وحدت	خطبه ۵	امت‌های پیشین مادامی که باهم اتحاد و وحدت داشتند، در حال پیشرفت و شکوفایی بودند، و به عزت و اقتدار دسته یافتند، خلافت و وراثت در زمین را به دست آوردند و رهبر و زمامدار جهان شدند.	۱۳
اخلال در نظام اقتصادی	نامه ۴۱	پس از خدا بترس و اموال آنان را بازگردان و اگر چنین نکنی و خدا مرا فرصت دهد تا بر تو دست یابم، تو را کیفر خواهم کرد که نزد خدا عذرخواه من باشد، و با شمشیری تو را می‌زنم که به هر کس زدم، وارد دوزخ گردید.	۱۴
نفاق و تزویر	نامه ۲۶	من بر امتم نه از مؤمن می‌ترسم و نه از مشرک چرا که مؤمن ایمانش او را باز می‌دارد و مشرک را خداوند به وسیله شرکش نابود می‌سازد تنها کسانی که از شر آنها بر شما می‌ترسم آنها هستند که در دل منافقند و در زبان دانا، سخنانی می‌گویند دل‌پسند ولی اعمالی دارند زشت و ناپسند.	۱۵

اجرای قانون	خطبه ۱۵	به خدا قسم، بیت‌المال تاراج شده را هر کجا که بیابم به صاحب اصلی بازمی‌گردانم، گر چه با آن ازدواج کرده یا کنیزانی خریده باشند، زیرا در عدالت، گشایش برای عموم است و کسی که عدالت بر او گران آید، تحمل ستم برایش سخت‌تر است.	۱۶
ادای امانت الهی	نامه ۲۶	آن کس که پنهان و آشکارش، کردار و گفتارش با هم مخالفت نداشته باشد، امانت الهی را ادا کرده و عبادت را خالصانه انجام داده است.	۱۷
تصرف غیر مجاز در اموال و وجوه دولتی	خطبه ۳	بالآخره سومی به پا خواست و همانند شتر پرخور و شکم برآمده، همی جز جمع آوری و خوردن بیت المال نداشت. بستگان پدری او، به همکاری اش برخاستند. آنها هم چون شتران گرسنه‌ای که بهاران به علفزار بیفتند و با ولع عجیبی گیاهان را بیلعند، برای خوردن اموال خدا دست از آستین برآوردند.	۱۸
تصرف غیر مجاز اموال مردم	نامه ۵۱	دست اندازی به مال کسی نکنید، [آن کس، چه] نمازگزار باشد و یا معاهد (کافر در پناه اسلام) مگر اسب یا اسلحه ای که برای تجاوز به مسلمان‌ها به کار گرفته می‌شود	۱۹
عدالت در وصول درآمد	نامه ۲۵	بیشتر از حقوق الهی، از کسی (مالیات) مگیر.	۲۰
دنیاطلبی	خطبه ۳۲	و کسی است، که دنیا را طلب می‌کند، با اعمالی که از آن آخرت است ولی آخرت را نمی‌طلبد با اعمالی که از آن دنیا است.	۲۱
حفظ بیت‌المال	خطبه ۱۱۹	و برای من، سزاوار نیست که لشکر و شهر و بیت المال و جمع آوری خراج و قضاوت میان مسلمانان و گرفتن حقوق درخواست‌کنندگان را، رها سازم، آنگاه با دسته ای، بیرون روم و به دنبال دسته ای، به راه افتم و چونان تیر تراشیده، در جعبه ای خالی، به این سو و آن سو سرگردان شوم.	۲۲
خیانت	نامه ۲۶	همانا، بزرگ‌ترین خیانت، خیانت به ملت است	۲۳
رشوه	نامه ۷۹	پیشینیان شما از این رو به هلاکت در افتادند که مردمان را از حق [شان] باز داشتند و آنان [ناچار با رشوه] آن را خریدند و آنان را به ارتکاب باطل و نادرستی وا داشتند و مردم هم از آن پیروی کردند.	۲۴

تحصیل مال از طریق نامشروع	نامۀ ۵	کاری که در دست توست، طعمه (و فرصتی برای چپاول) نیست، بلکه امانتی است بر گردن تو.	۲۵
فرصت شناسی	حکمت ۲۱	فرصت‌ها می‌گذرد همچون عبور ابرها، پس فرصت‌های نیک را غنیمت شمارید.	۲۶
سایسته سالاری	خطبه ۲۱۶	کار مردم جز به شایستگی زمامداران سامان نمی‌یابد.	۲۷
بخل	خطبه ۱۳۱	سزاوار نیست، بخیل بر ناموس و جان و غنیمت و احکام مسلمانان ولایت یابد.	۲۸
شفافیت	نامۀ ۵۳	اگر رعیت بر تو گمان ستم برد، عذر خود را آشکارا با آنان در میان گذار و با این کار آنان را از بدگمانی در آور.... من از رسول خدا شنیدم که پاک و آراسته نیست امتی که در آن، زبردست نتواند بدون لکنت زبان، حق خود را از قوی دست بستاند.	۲۹
فروتنی و نرم‌خویی	نامۀ ۴۶	در برابر رعیت، فروتن باش و آنان را با گشاده‌رویی و نرم‌خویی بپذیر.	۳۰
خودبینی و تکبر	نامۀ ۵۳	به مردم نگو: به من فرمان دادند و من نیز فرمان می‌دهم، پس باید اطاعت شود که این‌گونه خودبزرگ‌بینی، دل را فاسد و دین را پژمرده و موجب زوال نعمت‌هاست	۳۱
دوری از هوای نفس	نامۀ ۴۵	من نفس خود را - به عنوان حاکم - با پرهیزگاری می‌پرورانم ... من اگر می‌خواستم، می‌توانستم از غسل پاک و از مغز گندم و بافته‌های ابریشم برای خود غذا و لباس فراهم آورم. اما هیئات که هوای نفس بر من چیره گردد و حرص و طمع مرا وادارد که طعام‌های لذیذ برگزینم.	۳۲
نظارت مردمی	خطبه ۲۰۶	از گفتن حق یا ابراز نظر عادلانه در برابر من خودداری نکنید؛ من خود را (به عنوان یک انسان) برتر از آن نمی‌دانم که اشتباه نکنم، و در کردار خویش از خطا ایمن نیستم، مگر آن که خدا مرا در کار نفس کفایت کند؛ زیرا از من بر آن تواناتر است.	۳۳
رعایت حقوق مردم	خطبه ۳۴	ای مردم، مرا بر شما حقی است و شما را بر من حقی؛ حق شما بر من سه چیز است (خیرخواهی، توزیع عادلانه بیت‌المال، تعلیم و تربیت).	۳۴

مشورت	نامہ ۵۳	هیچ پشتیبان استوارتر از مشورت کردن نیست. هیچ خردمندی از مشورت بی‌نیاز نمی‌شود.	۳۵
کسب علم و دانش	خطبه ۳۴۷	سزاوار است که خردمند رأی خردمندان را به رأی خود و دانش و آگاهی دانشمندان را به دانش خویش بیفزاید.	۳۶
تقوا	نامہ ۱۲	از خدایی بترس که ناچار او را ملاقات خواهی کرد و سرانجامی جز حاضر شدن در پیشگاه او نداری.	۳۷
اطاعت از خداوند	خطبه ۱۶۷	شما در پیشگاه خداوند، مسئول بندگان خدا و شهرها و خانه‌ها و حیوانات هستید. خدا را اطاعت کنید و از فرمان خدا سر باز مدارید.	۳۸
مبارزه با احتکار	نامہ ۵۳	از احتکار کالا جلوگیری کن که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله از آن جلوگیری می‌کرد. باید خرید و فروش در جامعه اسلامی، به سادگی و با موازین عدالت انجام گیرد، آن هم با نرخ‌هایی که به فروشنده و خریدار زیانی نرساند. کسی که پس از منع تو احتکار کند، او را کیفر ده تا عبرت دیگران شود.	۳۹
رعایت حدود الهی	خطبه ۹۷	من نشانه روشنی (بر حقانیت خویش) از پروردگارم دارم، و بر طریق آشکار پیامبرم گام بر می‌دارم؛ و من در راهی واضح با هوشیاری و دقت به پیش می‌روم.	۴۰

این کدها با هم مقایسه و به لحاظ شباهت و با مراجعه به اعضای نمونه آماری در قالب مضامین سازمان‌دهنده و سپس مضامین فراگیر دسته‌بندی شدند. خروجی نهایی در اختیار دو نفر به عنوان کدگذار قرار گرفت تا میزان توافق آنها در خصوص هر یک از مضامین مورد نظر ارزیابی گردد. میزان توافق اولیه برابر ۰/۵۰ تخمین زده شد که میزان توافق در خصوص ۴۰ مضمون پایه

جدول (۳). مضامین نهایی پژوهش

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
ترس در رفتار، خشونت‌ورزی، خویشاوندسالاری، دورویی و دروغ‌گویی حاکمان، خیانت و نیرنگ، غرور و خودستایی، عدم حق‌محوری و ستم‌گستری، پیروی از هوای نفس، نادانی و بی‌عقلی، تفرقه‌افکنی و عدم وحدت، اخلال در نظام اقتصادی، دنیاطلبی، بخل، خودبینی و تکبر	زمینه‌ساز (مصادیق ضمنی و درونی)	مصادیق فساد اقتصادی
نفاق و تزویر، اسراف و تبذیر، اختلاس، تصرف غیرمجاز اموال مردم، تصرف غیرمجاز اموال عمومی، خیانت، رشوه، تحصیل مال نامشروع	ایجادکننده (مصادیق عینی و نمایان)	
فرصت‌شناسی، آموزش و کسب علم و آگاهی، اعتقاد به معاد، شناخت حقوق مردم	راهکار نظری	راهکارهای نظارتی
قانون‌مندی، ایمان و اطاعت از خداوند، ادای امانت الهی، عدالت در وصول مالیات و حقوق دولتی، رعایت حقوق مردم و حفظ بیت‌المال، انتصاب مدیران شایسته (شایسته‌سالاری)، شفافیت، فروتنی و نرم‌خویی، دوری از هوای نفس، نظارت مردمی، مبارزه با احتکار، مشورت و مشاوره، تقوایی‌نگی، رعایت حدود الهی	راهکار اجرایی و عملی	

۴) نتیجه‌گیری و کاربست

هدف کلی این پژوهش، تبیین مصادیق فساد اقتصادی و ارائه راهکارهای نظارتی مقابله با آن با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه بود و در این راستا نمونه‌هایی از مصادیق فساد اقتصادی و راهکارهای نظارتی برای پیشگیری و مقابله با آن با استناد به کتاب وزین نهج‌البلاغه استخراج شدند. بر اساس نتایج حاصله، جواب سؤالات پژوهش به شرح زیر ارائه می‌شود:

سؤال اول) مصادیق فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدامند؟

تعداد ۲۲ مصداق فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه استخراج شد که در دو دسته (زمینه‌ساز، عینی) قرار داده شدند. مصادیق ضمنی و درونی که زمینه را برای بروز فساد اقتصادی فراهم می‌نمایند شامل ۱۴ مورد با عناوین ترس در رفتار، خشونت‌ورزی، خویشاوندسالاری، دورویی و دروغ‌گویی حاکمان، خیانت و نیرنگ، غرور و خودستایی، عدم حق‌محوری و ستم‌گستری، پیروی از هوای نفس، نادانی و بی‌عقلی، تفرقه‌افکنی و عدم وحدت، اخلال در نظام اقتصادی، دنیاطلبی، بخل و بالأخره خودبینی و تکبر بودند. مصادیق عینی و نمایان که در واقع به واسطه فراهم شدن زمینه در رفتار کارگزاران نمایان می‌شوند، شامل ۸ مورد با عناوین نفاق و تزویر، اسراف و تبذیر، اختلاس، تصرف غیرمجاز اموال مردم، تصرف غیرمجاز اموال عمومی، خیانت، رشوه و تحصیل مال نامشروع از طرق مختلف بودند.

سؤال دوم) راهکارهای نظارتی مقابله با فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه کدامند؟

تعداد ۱۸ راهکار نظارتی برای مقابله و پیشگیری از فساد اقتصادی با استناد به آموزه‌های نهج‌البلاغه استخراج شد که در دو دسته (راهکار نظری، راهکار عملی و اجرایی) قرار داده شدند. راهکارهای نظری که عمدتاً بر جنبه‌های آموزش و اطلاع‌رسانی مبتنی بودند، شامل ۴ مورد با عناوین فرصت‌شناسی، آموزش و کسب علم و آگاهی، اعتقاد به معاد و بالأخره شناخت حقوق مردم بودند. راهکارهای اجرایی و عملی شامل ۱۴ مورد با عناوین قانون‌مندی، ایمان و اطاعت از خداوند، ادای امانت الهی، عدالت در وصول مالیات و حقوق دولتی، رعایت حقوق مردم و حفظ بیت‌المال، انتصاب مدیران شایسته (شایسته‌سالاری)، شفافیت، فروتنی و نرم‌خویی، دوری از هوای نفس، نظارت مردمی، مبارزه با احتکار، مشورت و مشاوره، تقوایی‌نگی و بالأخره رعایت حدود الهی در حوزه مسائل اقتصادی بودند.

نتایج این پژوهش به لحاظ تأکید بر تقوا، اعتقاد به معاد، جلوگیری از امتیاز دادن به اطرافیان، شفاف‌سازی، تربیت کارگزاران و همچنین انتصاب کارگزار شایسته و کارآمد با پژوهش رحیمی مقدم و پاسبان (۱۴۰۱) و به لحاظ توجه به جنبه‌های علمی و عملی در نظارت با پژوهش‌های حیدرزاده و فرمانیان (۱۴۰۰) و دری نجف‌آبادی (۱۳۷۹) و به لحاظ تأکید بر جلوگیری از دنیازدگی، جلوگیری از تجمل‌گرایی، پیشگیری از رشوه و اختلاس با پژوهش‌های صفی‌لو و همکاران (۱۳۹۹) و حاجیان حسین‌آبادی (۱۳۹۸) همخوانی دارد. این پژوهش به لحاظ توجه به تهیه اموال از راه مشروع، قانون‌گرایی، نظارت همگانی، عزل و جابجایی کارگزاران و شایسته‌سالاری با پژوهش بختیاری (۱۳۹۷) و به لحاظ توجه به مبارزه با احتکار، جلوگیری از بخل، رعایت حقوق مردم و نظارت دقیق با پژوهش ابراهیم‌زادجویمی و تلاشان (۱۳۹۳) همخوانی دارد.

این پژوهش با نتایج پژوهش حسنی و شمس (۱۳۹۱) را به خاطر تأکید بر قانون‌گرایی؛ نتایج پژوهش صدر (۱۳۸۵) را به خاطر تأکید بر نظارت و جلوگیری از تبعیض و خویشاوندی؛ نتایج پژوهش مغربی (۱۳۸۵) را از بعد توجه به شایسته‌سالاری، نظارت و شفافیت و بالأخره نتیجه پژوهش تمیمی آمدی (۱۴۱۰ ق) را به خاطر توجه به خدا و معاد همسو می‌باشد.

با توجه به نتایج حاصله پیشنهاد می‌شود که نهادهای نظارتی در خصوص راهکارهای علمی و عملی به منظور کاهش فساد اقتصادی بر اساس رهنمودهای حضرت علی (ع) اقدام نمایند و بر مصادیق فساد اقتصادی با در نظر گرفتن موارد زمینه‌ساز تأکید نمایند تا به جای مقابله با مظاهر نمایان، بیشتر بر ریشه و زمینه بروز آنها فائق آمده و اجازه ندهند که زمینه بروز فساد فراهم شود. آموزش کارگزاران و همچنین انجام پژوهش‌های کاربردی بیشتر به منظور واکاوی مصادیق فساد و بالأخره اقدامات اجرایی متناسب با رویکردهای

علمی در خصوص راهکارهای مقابله و پیشگیری از فساد اقتصادی نیز کمک مؤثری به تسهیل در امور نظارتی می‌نماید.

*****

فهرست الفبایی منابع و مأخذ

- شریف رضی (۱۴۲۴): *نهج البلاغه*، قم: دارالحدیث.
- ابراهیم زادجویمی، رقیه و تلاشان، فرج (۱۳۹۳): *اصول اخلاقی اقتصادی در عرصه توزیع از دیدگاه قرآن و احادیث*، پژوهشنامه معارف قرآنی، دوره پنجم، شماره ۱۷.
- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی شیراز (۱۳۹۵): *فساد اقتصادی در ایران: ریشه‌یابی و راهکارها*، گزارش دفتر مطالعات اقتصادی و اجتماعی، شماره ۴.
- بختیاری، حسین (۱۳۹۷): *واکاوی مصادیق فساد اقتصادی و تبیین راهکارهای نظارتی مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های نهج البلاغه*، پژوهشنامه علوی، سال نهم، شماره ۲.
- تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰): *غررالحکم و دررالکلم*، تحقیق سیدمهدی رجایی: چاپ دوم، قم: دارالکتاب الاسلامی.
- جلالیان، عسکر و فلک‌رو، علی (۱۳۹۷): *نقش نظارت در کاهش فساد اقتصادی دولتی در ایران*، سومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی، کرج.
- جلائی نوبری، حسین (۱۳۹۹): *راهکار میارزه با مفاصد اقتصادی در حکومت علوی (علیه‌السلام) با تأکید بر نهج البلاغه*، فصلنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، سال سوم، شماره ۳۲.
- حاجیان حسین‌آبادی، رضا (۱۳۹۸): *روش‌های میارزه با فساد اقتصادی در حکومت علوی*، فصلنامه پژوهش‌های نهج البلاغه، دوره هیجدهم، شماره ۲، پیاپی ۶۱.

- حسینی، علی و شمس، عبدالحمید (۱۳۹۱)؛ *راه کارهای مبارزه با فساد اداری بر اساس ارزش های اسلامی*، اسلام و پژوهش های مدیریتی، شماره ۵.
- حیدرزاده، عباس و فرماینان، مهدی (۱۴۰۰). *سیره حضرت علی (علیه السلام) در مقابله با فساد به ویژه فسق و سوء اخلاق کارگزاران*، پژوهشنامه امامیه، دوره هفتم، شماره ۱۴.
- خبرآنلاین (۱۳۹۹)؛ *روایت یک مسیحی: چه می شد در هر روزگاری یک «علی» به جهان ما می دادی*، گزیده ای از کتاب جرج جرداق. نشانی دسترسی برخط <https://www.khabaronline.ir/news/354781>. تاریخ بازدید: ۳ آذرماه ۱۴۰۲.
- دری نجف آبادی، قربانعلی (۱۳۷۹)؛ *مبارزه با فساد در حکومت علوی*، حکومت اسلامی، دوره پنجم، شماره ۱۷.
- رحیمی مقدم، حسین و پاسبان، محمد (۱۴۰۱)؛ *بررسی راهکارهای جلوگیری از فساد در نظام اسلامی از منظر نهج البلاغه*، ششمین کنفرانس بین المللی مطالعات جهانی در علوم انسانی، مدیریت و کارآفرینی، تهران. رضاییان، علی (۱۳۹۳)؛ *عوامل بازدارنده فساد اداری از نگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام*، اسلام و پژوهش های مدیریتی، سال چهارم، شماره اول، پیاپی ۹.
- صدر، علی رضا (۱۳۸۵)؛ *روش امام علی علیه السلام در برقراری عدالت اقتصادی*، پژوهش های نهج البلاغه، شماره ۱۷ و ۱۸.
- صفی لو، صابر و صائیلی، محمدحسین و حسن لو، حیدر (۱۳۹۹)؛ *آسیب شناسی دنیازدگی مدیران و شاخصه های آن در حوزه اقتصاد در اندیشه و سیره امام علی (علیه السلام) با محوریت نهج البلاغه*، پژوهشنامه قرآن و حدیث، شماره ۲۸.
- قبادی، آیت (۱۴۰۱)؛ *تبیین تأثیر اندیشه و عملکرد اقتصادی امام علی (ع) بر توسعه تمدن اسلامی - با تأکید بر تمدن سازی حکومت های شیعی*، پژوهش های تاریخی، دوره چهاردهم، شماره ۲.
- لانگست، پیتر و همکاران (۱۳۸۷)؛ *برنامه های جهانی مبارزه با فساد*، ترجمه جلالی فراهانی، امیرحسین و بهره مند بگ نظر، حمید، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
- لطفیان، سعیده (۱۳۸۵)؛ *پیامدهای امنیتی فساد اقتصادی و سیاسی در کشورهای در حال توسعه*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷۱.
- مبارک، اصغر (۱۳۹۲)؛ *بررسی اثرات فساد اقتصادی بر رشد اقتصادی در کشورهای اسلامی (با تأکید بر اقتصاد ایران)*، دانش حسابرسی، دوره سیزدهم، شماره ۵۳.

محرر، علی و جعفرزاد، احمد و مدرس یزدی، محمد و صادقی مقدم، محمدرضا (۱۳۹۲)؛ *ارائه الگوی جامع هماهنگی اطلاعاتی شبکه تأمین خودروسازی با استفاده از روش فراترکیب*، مدیریت فناوری اطلاعات، دوره ۵، شماره ۴.

محنت فر، یوسف (۱۳۸۷)؛ *فساد اقتصادی و چگونگی مبارزه با آن در فرایند توسعه اقتصادی*، فرهنگ و تعاون، شماره ۸۳.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۰)؛ *قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد*، نشانی دسترسی برخط <https://rc.majlis.ir>. تاریخ بازدید: ۲ آذرماه ۱۴۰۲.

مغربی، نعمان بن محمد (۱۳۸۵)؛ *دعائم الاسلام*، چاپ دوم، قم: مؤسسه آل‌البیت. مؤسسه حقوقی تدبیر توسعه عرفان (۱۳۹۷)؛ *فساد اقتصادی چیست و چه جرائمی باعث فساد می‌شود؟*، نشانی دسترسی برخط <https://erfanlegal.com>. تاریخ بازدید: ۴ آذرماه ۱۴۰۲.

نجفی ایرندآبادی، علی (۱۳۸۵)؛ *تحلیل جرم‌شناسی جرایم اقتصادی*، مجله تعالی حقوق، سال اول، شماره ۵. هادوی‌نیا، علی اصغر و خدیوی رفوگر، سعید (۱۳۹۶)؛ *مفهوم‌سازی و سنجش فساد اقتصادی از دیدگاه اسلام با رویکرد نهادگرایی*، اقتصاد اسلامی، سال هفدهم، شماره ۶۶.

Attride- Stirling, J. (2001): *Thematic networks: an analytic tool for qualitative research*, Qualitative research, Vol1, No3, 385-405.

Brawn, Virginia & Clarke, Victoria (2006): *Using thematic analysis in psychology*, Qualitative Research in Psychology, Vol3, No 2, 77-101.

DiPiazza, Samuel. A (2008): *Confronting Corruption: January Segraves*, www.ehow.com/info_8491730_types-business-corruption.html. Accessed on April, 2008.

King, Nigel & Horrocks, Christine (2010): *Interviews in qualitative research*, London: Sage.

Thomas, David (2003): *A general inductive approach for qualitative data analysis*, New Zealand: university of Auckland.

Explaining examples of economic corruption and regulatory solutions to deal with it by referring to the teachings of Nahj al-Balagha.

Ali Mir¹

Assistant Professor, Department of Business Administration, Khorramabad branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran

Iman Sadeghi

Master of Business Administration student, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran

Date of Receipt: 12/11/2023

Date of Acceptance: 05/01/2024

Abstract

Purpose: The current research was conducted with the aim of explaining a number of examples of economic corruption, which are many examples, and providing solutions to deal with them.

Method: This research is applied in terms of purpose and descriptive in terms of implementation method and has a qualitative approach of thematic analysis type. The results were evaluated based on the comments of two coders, and according to the agreement reached between them, which was 0.86, the reliability of the tool was evaluated at an acceptable level, and finally, a table was presented that included a list of examples of corruption and monitoring strategies to deal with It was them.

main question: What are the examples of economic corruption and the regulatory solutions to deal with them based on the teachings of Nahj al-Balagha?

Results: The factors of economic corruption were presented in two categories, namely underlying factors and creating or visible factors. At the end, it was emphasized on supervisory solutions such as piety, justice, and fight against hoarding, meritocracy, fulfilling divine trust, acquiring science and knowledge, as well as popular supervision.

Keywords: management, Nahj al-Balagha, economic corruption, supervision

---

1- Corresponding Author: a.mir48@yahoo.com